

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ім. адмірала Макарова
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ МОРЯ
КАФЕДРА ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА БЕЗПЕКИ

«Допустити до захисту»

зав. кафедри

д.е.н., професор Єфімова Г.В.

(наукова ступінь, вчене звання, П.І.Б. зав. кафедрою)

_____ «__» _____ 2022 р.
(підпис зав. кафедрою)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеню вищої освіти **магістр**

на тему: **Регіональна економічна інтеграція країн Близького Сходу:
сучасні виклики та тенденції розвитку світового енергетичного ринку**

Виконав: студент VI курсу, групи 6451мз

Спеціальності _____ 051 Економіка

_____ ОП Міжнародна економіка

(шифр і назва спеціальності)

_____ Горін Д.Б.

(прізвище та ініціали)

Керівник к.е.н., доцент кафедри Вдовиченко Л.Ю.

(прізвище та ініціали)

Миколаїв – 2022 р.

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ІМЕНІ АДМІРАЛА МАКАРОВА**

Факультет економіки моря
Кафедра економічної політики та безпеки
Освітній рівень – другий (магістерський)
Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 051 Економіка
Освітня програма – Міжнародна економіка

ЗАТВЕРДЖУЮ

Гарант освітньої програми

_____ Г.В. Єфімова

« ____ » _____ 2022 року

**ЗАВДАННЯ
НА ВИПУСКНУ ДИПЛОМНУ РОБОТУ
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»**

Студенту Горіну Дмитру Борисовичу
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: Регіональна економічна інтеграція країн Близького Сходу: сучасні виклики та тенденції розвитку світової торгівлі енергоресурсів

Керівник роботи к.е.н., доцент кафедри економічної політики та безпеки Вдовиченко Лариса Юріївна

Затверджено наказом ректора №91 від «17» жовтня 2022 року

2. Термін подання роботи: 10 грудня 2022 року

3. Вихідні дані по роботі: офіційні матеріали та публікації Світової організації торгівлі, Світового банку, Організації економічного співробітництва та розвитку, Ліги арабських держав, дисертаційні та монографічні видання, періодична література, Інтернет-ресурси

4. Перелік питань, що належать до розробки (найменування розділів) Теоретико-методологічні та концептуальні основи розвитку регіональної економічної інтеграції країн; Діагностика розвитку регіональної економічної інтеграції країн Близького Сходу за сучасних умов функціонування світового ринку енергоресурсів; Стратегічні напрями розвитку регіональної економічної інтеграції країн Близького Сходу

5. Перелік презентаційних матеріалів 1. Мета, завдання, об'єкт та предмет дослідження; 2. Структурно-логічна схема дослідження; 3. Зв'язок теми роботи з об'єктом, методологія та методи дослідження; 4. Загальні моменти, які сприяють успішному розвитку інтеграційних угруповань; 5. Сучасна парадигма регіональної інтеграції країн; 6. Структура світового ринку енергоресурсів, 10 країн-лідерів в експорті нафти, регіональний розподіл світових запасів та виробництва нафти; 7. Тенденції розвитку світового ринку нафти; 8. Основні завдання, які стоять перед світовою нафтовою промисловістю; 9. Перспективні напрями економічної інтеграції країн Близького Сходу.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Визначення наукового керівника роботи	01.09.2022р.- 10.09.2022р.	
2.	Вибір теми роботи та її узгодження з науковим керівником	11.09.2022р.- 20.09.2022р.	
3.	Вивчення друкованих та електронних джерел, економічних реалій, методичних та наукових видань з теми роботи	21.09.2022р.- 30.09.2022р.	
4.	Складання попереднього плану роботи, узгодження його з науковим керівником	01.10.2022р.- 10.10.2022р.	
5.	Збір статистичної інформації на базовому підприємстві (установі, організації)	В термін практики	
6.	Розробка теоретичного розділу	01.10.2022р.	
7.	Розробка аналітичного розділу	20.10.2022р.	
8.	Розробка проектного розділу	10.11.2022р.	
9.	Розробка вступу, висновків, списку використаної літератури та додатків	20.11.2022р.	
10.	Редагування рукопису роботи магістранта та ознайомлення з ним наукового керівника	30.11.2022р.	
11.	Усунення зауважень наукового керівника та завершення роботи	10.12.2022р.	
12.	Подання рукопису кваліфікаційної роботи в бібліотеку НУК для перевірки на унікальність	10.12.2022р.	
13.	Подання рукопису кваліфікаційної роботи на попередній захист	10.12.2022р.	
14.	Усунення зауважень кафедрального захисту та результатів перевірки на виявлення збігів/ідентичності/схожості роботи	10.12.2022р.- 15.12.2022р.	
15.	Розробка проекту демонстраційного матеріалу та доповіді	15.12.2022р.- 20.12.2022р.	
16.	Подання роботи рецензенту та отримання рецензії	20-21.12.2022р.	
17.	Захист роботи перед АК	22-23.12.2022р.	

Студент

Дмитро ГОРІН
ім'я та прізвище

підпис

Науковий керівник Лариса ВДОВИЧЕНКО
ім'я та прізвище

підпис

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ КРАЇН.....	10
1.1. Методологічні основи регіональних трансформаційних зрушень на глобальному етапі світогосподарського розвитку.....	10
1.2. Теоретичні аспекти розвитку регіональної економічної інтеграції..	14
1.3. Концептуальні засади міжнародного співробітництва країн в енергетичній сфері як драйвера регіональної економічної інтеграції.....	20
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	25
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ КРАЇН БЛИЗЬКОГО СХОДУ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ ФУНКЦІОНУВАННЯ СВІТОВОГО РИНКУ ЕНЕРГОРЕСУРСІВ.....	26
2.1. Оцінка регіонального інтеграційного співробітництва країн Близького Сходу.....	26
2.2. Аналіз ролі країн Близького Сходу у розвитку світового енергетичного ринку.....	32
2.3. Зміни діяльності нафтових ТНК в контексті розвитку регіональної інтеграційної взаємодії країн Близького Сходу.....	37
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	40
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ КРАЇН БЛИЗЬКОГО СХОДУ.....	41
3.1. Тенденції розвитку світової енергетичної галузі у регіональному розрізі.....	41
3.2. Шляхи трансформації нафтового сектора в контексті визначення регіональних інтеграційних пріоритетів країн Близького Сходу.....	46

3.3. Перспективні напрями економічної інтеграції країн Близького Сходу.....	48
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	52
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	55
ДОДАТКИ.....	59

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Поглиблення міжнародного інтеграційного співробітництва країн можливо за умови формування низки об'єктивних та суб'єктивних передумов, ступінь розвитку яких суттєво відрізняється в окремих регіонах світового господарства. Принципово новий характер проблем сучасного світового соціально-економічного розвитку вимагає формування нової парадигми регіональної економічної інтеграції країн, яка передбачає об'єднання різних видів ресурсів у процесі інтеграційної взаємодії.

У зазначеному контексті суттєво зростає значення регіонів, які мають значущі для розвитку світової економіки ресурси, до яких належить регіон Близького Сходу. Усвідомлюючи свою роль у світовій економіці, близькосхідні країни розглядають інтеграційне співробітництво як драйвер економічного зростання, що вимагає пошуку оптимальних шляхів використання наявних конкурентних переваг у рамках регіональної інтеграційної взаємодії.

Проблематиці міжнародної інтеграційної взаємодії відводилося головне місце в дослідженнях таких вітчизняних та зарубіжних економістів, як Л.Антонюк, О.Білорус, Є.Булатова, А.Вебер, А.Гальчинський, В.Геєць, Дж.Даннінг, Дж.Кейнс, Д.Лук'яненко, Ю.Макогон, Ю.Пахомов, М.Портер, Дж.Стігліц, І.Школа, Й.Шумпетер, М.Румянцев та ін.

Питання близькосхідного напрямку інтеграційної взаємодії аналізуються вченими Аль-Арбі Мефтех Аль-Хаялі (Лівія), Салех Хамаде та Аммар Хусні Меді (Ліван), Харес Юссеф (Сирія) та Фархад Парандій (Іран) та ін.

Незважаючи на значну кількість робіт як зарубіжних, так і вітчизняних вчених з проблематики, що досліджується, низка її аспектів залишається недостатньо розкритими. Зокрема, вдосконалення потребують підходи до формування економічної парадигми інтеграційної взаємодії країн Близького

Сходу в умовах активізації міжнародної економічної діяльності у сфері розвитку світового ринку енергоресурсів.

Означене зумовило вибір теми, формулювання мети, постановку й вирішення основних завдань кваліфікаційної роботи.

Мета і завдання дослідження. В даній роботі поставлено за мету розробити теоретико-методологічні засади міжнародної інтеграційної взаємодії країн та концептуально-практичні рекомендації щодо розвитку регіональної економічної інтеграції країн Близького Сходу за сучасних умов функціонування світового ринку енергоресурсів.

Досягнення окресленої мети передбачає вирішення таких *завдань*:

- дослідити методологічні основи регіональних трансформаційних зрушень на глобальному етапі світогосподарського розвитку;
- розглянути теоретичні аспекти розвитку регіональної економічної інтеграції;
- окреслити концептуальні засади міжнародного співробітництва країн в енергетичній сфері як драйвера регіональної економічної інтеграції;
- здійснити оцінку регіонального інтеграційного співробітництва країн Близького Сходу;
- проаналізувати роль країн Близького Сходу у розвитку світового енергетичного ринку;
- з'ясувати зміни у діяльності нафтових ТНК в контексті розвитку регіональної інтеграційної взаємодії країн Близького Сходу;
- визначити тенденції розвитку світової енергетичної галузі у регіональному розрізі;
- обґрунтувати шляхи трансформації нафтового сектора в контексті визначення регіональних інтеграційних пріоритетів країн Близького Сходу;
- сформулювати перспективні напрями економічної інтеграції країн Близького Сходу.

Об'єктом дослідження є процес розвитку регіональної економічної інтеграції країн Близького Сходу як перспектива належного функціонування світового енергетичного ринку.

Предметом дослідження виступають теоретичні основи та організаційно-економічні умови розвитку міжнародної інтеграційної взаємодії країн Близького Сходу на сучасному етапі світогосподарського розвитку ринку енергоресурсів.

Методи дослідження. Теоретичною основою дослідження є положення сучасної економічної теорії, наукові праці провідних вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі дослідження проблем інтеграційної взаємодії національних економік.

Методологічною основою кваліфікаційної роботи є використання системи методів та підходів, які забезпечують концептуальну єдність дослідження: *діалектичного методу пізнання явищ і процесів*, заснованого на загальнонаукових та філософських принципах, а також спеціальних методів наукового дослідження, зокрема, *методу логічного та історичного підходу* – для дослідження методологічних основ регіональних трансформаційних зрушень на глобальному етапі світогосподарського розвитку; *методів індукції та дедукції* – для дослідження особливостей формування парадигми регіонального інтеграційного розвитку країн; *методів аналізу, синтезу та порівняльного аналізу* – для оцінки сучасних тенденцій розвитку регіональної економічної інтеграції країн Близького Сходу; *методу системного аналізу та узагальнення* – для визначення концептуальних основ міжнародного співробітництва країн в енергетичній сфері як драйвера регіональної економічної інтеграції; *графічний і табличний методи* – для наочного висвітлення результатів дослідження та встановлення зв'язку між ними.

Інформаційною базою дослідження є офіційні матеріали та публікації Світової організації торгівлі, Міжнародного валютного фонду, Світового банку, Організації економічного співробітництва та розвитку, Ліги арабських держав, дисертаційні та монографічні видання, періодична література, Інтернет-ресурси.

Практичне значення отриманих результатів полягає у використанні результатів дослідження для обґрунтування основних положень щодо

розвитку регіональної економічної інтеграції країн Близького Сходу за сучасних умов функціонування світового ринку енергоресурсів.

Публікації. За результатами проведених досліджень опубліковано 1 тези доповіді (Всеукраїнські наукові економічні читання «Забезпечення сталого розвитку національної економіки» (м. Миколаїв, 01-02 грудня 2022р.) загальним обсягом 0,17 друк. арк.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків. Повний обсяг – 61 сторінка, з них основний текст – 49 сторінок. Робота містить 2 таблиці та 6 рисунків. Список використаної літератури налічує 45 найменувань на 5 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ КРАЇН

1.1. Методологічні основи регіональних трансформаційних зрушень на глобальному етапі світогосподарського розвитку

Глобалізація є новим етапом інтернаціоналізації господарського життя, яка охоплює найважливіші процеси соціального, економічного та політичного розвитку світу, сприяє модернізації та економічному зростанню того чи іншого господарства. Але в той же час процес глобалізації породжує нові проблеми та протиріччя у світовій економіці, що робить цю проблему все більш актуальною на сьогоднішній момент.

За останні роки відбулися кардинальні зміни у світовій економіці. Розширення сфер діяльності міжнародних бізнес-структур у регіональному розрізі сприяло посиленню взаємозалежності національних економік, зростанню обсягів експорту, міграції людського капіталу, а також інформатизації виробництва.

Дослідники вважають, що в економічній науці термін «глобалізація» вперше був запропонований професором Гарвардської школи бізнесу Т.Левіттом [1] у статті «Глобалізація ринків», опублікованій у 1983р. [2, с. 1242]. Спочатку під цією дефініцією розумілося утворення єдиних світових ринків, на яких діють великі корпорації, що виробляють аналогічні товари та послуги. В даний час існує велика кількість визначень цього процесу, аналізуючи які можна зазначити, що глобалізація світової економіки – це процес посилення взаємозалежності економік різних країн світу внаслідок зростання транскордонних переміщень товарів та послуг, експорту капіталів, інтенсивного обміну інформацією та технологіями, міграції робочої сили.

Історично обумовленими об'єктивними процесами, які призвели до глобалізації, була регіональна економічна інтеграція або регіоналізація.

Термін «інтеграція» був введений у науковий оборот у 70-ті рр. ХХ ст. школами німецьких та шведських економістів.

Глобалізація та інтеграція – це багаторівневі явища, що стосуються: регіональної, національної економіки (макрорівень); товарних, фінансових та валютних ринків, ринків праці (мезорівень); окремих компаній (мікрорівень).

На макроекономічному рівні глобалізація проявляється у прагненні держав та інтеграційних об'єднань до економічної активності поза своїми кордонами за рахунок лібералізації торгівлі, зняття торгових та інвестиційних бар'єрів, створення зон вільної торгівлі тощо. Крім того, процеси глобалізації та інтеграції охоплюють міждержавні узгоджені заходи щодо цілеспрямованого формування світогосподарського ринкового (економічного, правового, інформаційного, політичного) простору у великих регіонах світу [3, с. 410].

Світовий економічний простір залишається суттєво неоднорідним через збільшення технологічного розриву між країнами. У розвинених країнах переважають четвертий та п'ятий технологічні уклади, у країнах середнього рівня розвитку – уклади третій та четвертий, а в країнах світової периферії зберігаються доіндустріальні технології. На цьому ґрунті країни, що вирвалися вперед, використовуючи найбільш ефективні технології, експортують наукомісткі товари та послуги (наприклад, комп'ютери, програмне забезпечення, мобільні телефони, послуги космічного зв'язку і т.п.) у країни з низьким та середнім рівнем розвитку, отримуючи при цьому величезні надприбутки [3, с. 411].

На мікроекономічному рівні глобалізація проявляється у розширенні діяльності підприємств за межі внутрішнього ринку. Більшості найбільших ТНК доводиться діяти в глобальних масштабах: їх ринком стає будь-який район з високим рівнем споживання, вони мають бути здатні задовольняти попит споживачів скрізь, незалежно від кордонів та національної приналежності. Компанії мислять у світових категоріях покупців, технологій, витрат, поставок, стратегічних альянсів та конкурентів. Різні ланки та стадії

проектування, виробництва та збуту продукції розміщуються у різних країнах, уніфікуючись у міжнародному масштабі.

Глобалізація, що розвивається у світовій економіці, зумовлює посилення взаємозалежності країн та супроводжується подальшим поглибленням міжнародного поділу праці, зміною місця кожної держави у світовому відтворювальному процесі. Процеси глобального розвитку, в рамках яких структури національного виробництва та фінансів стають взаємозалежними, прискорюються в результаті збільшення числа укладених та реалізованих зовнішніх угод [4]. Глобалізація, що охопила всі регіони та сектори світового господарства, принципово змінює співвідношення між зовнішніми та внутрішніми факторами розвитку національних господарств на користь перших.

Таким чином, посилення глобалізаційних процесів зумовлює:

- розширення спектру економічних інтересів господарюючих суб'єктів, виходячи за рамки національних, що тягне за собою збільшення сфер діяльності бізнес-структур;

- висунення економічних проблем окремих держав, для вирішення яких необхідні узгодження світових інтересів та мобілізація наявних ресурсів на міжнародному рівні;

- пряму залежність країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою від економічно розвинених країн;

- спільну координацію національних економічних та фінансових політик національних держав.

В цих умовах економічний розвиток країн залежить від можливості інтегруватись у світову економіку. Особливе значення ця обставина набуває для країн, які одночасно вирішують проблеми трансформації в систему світогосподарських зв'язків як рівноправного партнера.

Глобалізація стала домінуючим чинником нової доби. Стрімке прискорення глобальних процесів є результатом інтенсифікації низки економічних, політичних та технологічних факторів. Серед них слід особливо відзначити [5]:

- засилля ТНК у світовому господарстві;
- лібералізація та посилення міжнародної конкуренції;
- зростання міжнародної торгівлі та інвестицій;
- консолідація активів та перетворення міжнародного злиття і поглинання в один з головних факторів глобалізації;
- підвищення рівня інтеграції інформаційних, комунікаційних і комп'ютерних технологій та їх значення в економічній глобалізації світу й як наслідок – розвиток глобальних мереж;
- фрагментація (регіоналізація) світового розвитку.

Глобалізація органічно пов'язана із процесами регіоналізації. Створення регіональних організацій, кількість яких невпинно зростає, – це і свого роду шаблі глобалізації. Одночасно це й спосіб досягнення ефекту від масштабу, оскільки окремим країнам такі організації можуть забезпечити певний захист від негативних наслідків глобалізації [6, с.155].

Щодо практичного втілення регіоналізації та точного визначення цього терміна існує кілька точок зору:

1. З одного боку, регіоналізація розглядається як процес, ідентичний інтеграції та для повного відображення даного явища визначається як «економічна регіональна інтеграція», під якою мається на увазі процес економічної взаємодії країн, який приводить до зближення господарських механізмів, що набуває форми міждержавних угод та погоджено регульовану національними чи міждержавними органами загальну стратегію.

2. З іншого боку, регіоналізація характеризується як основа для міжнародної економічної інтеграції (у цьому випадку інтеграція означає процес зростання економік сусідніх країн в єдиний господарський комплекс на основі глибоких та стійких економічних зв'язків).

Отже, глобалізація може розглядатися як процес створення та функціонування єдиного світового економічного простору, зберігаючи при цьому рівноправність участі у функціонуванні світової економіки національних економічних систем.

1.2. Теоретичні аспекти розвитку регіональної економічної інтеграції

Іншою рисою глобалізації є економічна інтеграція, тобто утворення всесвітнього ринку фінансів, товарів та послуг. Вона передбачає стрімке збільшення потоків товарів, інвестицій, кредитів, інформації, обмінів людьми та ідеями, а також розширення географії їх поширення. Це призводить до того, що національні економіки стають частиною єдиної світової економічної системи. Відбувається вихід діяльності національних економічних суб'єктів за межі національно-державних об'єднань. Йдеться про формування ТНК, які зводять нанівець політичні можливості держави на світовій арені.

Також на глобальний рівень піднімаються так звані «приватні» економічні проблеми. Розвиток економічної ситуації та процесів в окремих країнах впливає на інші держави, стає актуальною загальносвітова координація національної економічної політики різних держав як умови стабільності світової економічної системи.

Ефективна економічна інтеграція забезпечує [7]:

- 1) прискорення темпів взаємної торгівлі та економічного зростання, скорочення трансакційних витрат;
- 2) підвищення конкурентоспроможності товарів, фірм та національних економік;
- 3) зростання інноваційного потенціалу внаслідок посилення конкуренції на внутрішніх ринках;
- 4) збільшення припливу іноземних інвестицій із країн-учасниць інтеграційних об'єднань, а також із третіх країн;
- 5) скорочення різниці у рівні та якості життя населення.

Міжнародна економічна інтеграція у своєму розвитку проходить ряд етапів і набуває таких форм [8]:

– зона вільної торгівлі: перший етап економічної інтеграції, який закладає основу подальшої інтеграційної взаємодії країн-учасниць та виступає генератором перспективних інтеграційних перетворень. Така зона передбачає скасування мит та квот у торгівлі між країнами-учасницями за

збереження кожної з них національної торговельно-економічної політики щодо третіх країн;

– митний союз: об'єднання, при якому країни не лише ліквідують митні тарифи та квоти всередині союзу, а й встановлюють єдині митні тарифи щодо третіх країн, що забезпечують реалізацію спільної зовнішньоторговельної політики та передачу її регулювання на наднаціональний рівень;

– спільний ринок: при якому митний союз доповнюється взаємно узгодженою економічною, бюджетною, грошово-кредитною, соціальною та науково-технічною політикою; для такої організації властива координація внутрішньої політики, що здійснюється міждержавними або наднаціональними інститутами, яким делегується частина національного суверенітету держав;

– економічний (включаючи валютний) союз: ґрунтується на створенні загального економічного, валютно-фінансового, правового та інформаційного простору; проведенні загальної економічної політики, уніфікації законодавства у межах певного союзу; створенні єдиного економічного простору з відповідною політичною надбудовою;

– політичний союз: ґрунтується на переході країн-учасниць до спільної зовнішньої та безпекової політики, на впровадженні єдиного громадянства; на посиленні співробітництва в судочинстві та у внутрішніх справах, на економічній співпраці (значна концентрація та централізація капіталу, організаційні форми підприємств, рамки діяльності яких виходять за національні межі та набувають міжнародного характеру, що сприяє створенню єдиного ринкового господарства).

Таким чином, інтеграція – це процес зрощування національних ринків та формування цілісного ринкового простору з єдиною валютно-фінансовою системою, єдиною в основному правовою системою та тісною координацією внутрішньої та зовнішньоекономічної політики відповідних держав [8].

При цьому міжнародна економічна інтеграція розвивається за двома основними напрямками, які пов'язані з макро- та мікрорівнем. Розвиток

міждержавних інтеграційних угруповань сприяє посилення процесів регіоналізації у світовому господарстві.

У просторовому відношенні розвиток регіональної економічної інтеграції можна проаналізувати на макрорегіональному, мезорегіонального та мікрорегіонального рівнях.

Макрорегіональний рівень передбачає об'єднання держав великого регіону. Такими регіонами є: Західна, Центральна, Східна Європа, Центральна Азія, Азіатсько-Тихоокеанський регіон, Північна, Латинська Америка, Близький Схід, Західна та Центральна Африка.

Мезорегіональний рівень розвитку регіональної інтеграції характеризує співпрацю між прикордонними адміністративно-територіальними одиницями відповідних держав. З метою стимулювання взаємодії в цих регіонах може створюватися відповідна виробнича інфраструктура, спільно використовуватися ресурсна база, реалізовуватись спільні проекти (транспортні, природоохоронні, соціальні, гуманітарні).

Регіональна інтеграція на мікрорегіональному рівні передбачає створення вільних економічних зон, у яких встановлюються особливі (пільгові) умови для національних та іноземних підприємств. Через створення вільних економічних зон країни намагаються активізувати зовнішньоекономічну співпрацю, залучити іноземний досвід господарювання та управління, підвищити конкурентоспроможність регіонів з низьким рівнем економічного та соціального розвитку [9].

Отже, міжнародна регіональна інтеграція як єдність економічних та політико-правових елементів виникає не в результаті укладання конкретної угоди, а проходить тривалий шлях розвитку, виступаючи одночасно як процес та як певна форма розвитку національних продуктивних сил у взаємозв'язку з розвитком світової економіки.

Проведений нами аналіз інтеграційних процесів у світі дозволяє виділити деякі загальні моменти, які сприяють успішному розвитку інтеграційних угруповань:

1. Наявність загальних географічних кордонів, господарських зв'язків, історично сформованих транспортних комунікацій, єдиних енергосистем, спільності культурних традицій, релігії та мови. Практично всі інтеграційні угруповання зароджувалися в результаті об'єднання сусідніх країн, що розташовані в одному регіоні, потім внаслідок розвитку інтеграції до первинного ядра приєднувалися навколишні країни.

2. Однаковий рівень розвитку продуктивних сил країн, які утворюють інтеграційне об'єднання. Це стосується не тільки ступеня зрілості ринкових відносин, а й рівня економічного розвитку. Світовий досвід розвитку економіки показує, що інтеграція зазвичай успішно розвивається між країнами, що входять до однієї групи за рівнем доходу душу населення. Приєднання до інтеграційного угруповання менш розвинених країн викликає необхідність розробляти спеціальні програми конвергенції економік. Інакше інтеграція нових країн стає жорсткою, призводить до негативних економічних та соціальних наслідків для учасників інтеграції.

3. Оптимальне співвідношення між економічною, соціальною та політичною інтеграцією. Дуже часто інтеграція служить як економічний засіб для виконання політичних та соціальних завдань. Реальний розвиток інтеграційної співпраці неможливий без підтримки як політичної еліти держав-членів, так і фірм та більшості населення.

4. Наявність сприятливих внутрішніх та зовнішніх факторів розвитку економіки як окремих країн-членів, так й всього регіону. Посилення дії тенденції до інтеграції зазвичай посідає роки стійкого економічного зростання. Це частково пов'язано з тим, що інституційне оформлення процесу інтеграції потребує значних фінансових коштів. У періоди ж економічних труднощів посилюється тенденція до дезінтеграції, країни-члени намагаються вирішувати свої проблеми окремо.

5. Відносно рівний розподіл прибутків і втрат від участі в інтеграційний процес між країнами. Статичні та динамічні ефекти інтеграції призводять до переорієнтації міжнародних економічних зв'язків, перерозподілу національного доходу між країнами. В результаті може

виникнути «жорсткий» тип інтеграції, коли окремі країни проводять на ринок вторинний продукт, отримують ресурси від донорів з урахуванням товарних операцій.

Якщо у ХХ ст. головними причинами інтеграції були економічна схожість розвитку, територіальна близькість, демонстраційний ефект (демонстрація успішного розвитку країн, які інтегрувалися, що сприяло приєднанню нових), «ефект доміно», то у ХХІ ст. під впливом бурхливого розвитку нових технологій, інноваційних процесів, вичерпання природних ресурсів, причини інтеграції змінюються. Сьогодні до них відносять технологічну насиченість, наявність природо-ресурсної бази, яка може об'єднати країни різного рівня економічного розвитку та, тим більше, територіального розташування.

Таким чином, на сучасному етапі з'являється нова парадигма регіонального інтеграційного розвитку країн (рис. 1.1), зміст якої проявляється в наступному: активізація процесу регіоналізації країн; утворення синергетичних можливостей взаємодії між країнами; активізація інтеграційних процесів на регіональному рівні внаслідок загострення конкуренції на світовому ринку; посилення ролі регіонів у відповідь на зростання ролі ТНК; активний розвиток міграційних процесів у різних формах їх прояви; зростання проблеми сировинного забезпечення національних економік (насамперед, енергетичними ресурсами).

Зміна парадигми торкається практично всіх країн світу – це світовий процес, пов'язаний зі зміною засад розвитку їх економік. Передумови зміни парадигми закладені у світовій економіці з її новими підходами до розвитку країн на основі сучасних інформаційних технологій. Насамперед це:

- посилення регіоналізації країн;
- поява нових можливостей у новій взаємодії країн;
- розширення інтеграційних процесів на регіональному рівні у результаті конкуренції, що загострюється, на світовому ринку;
- посилення регіонів як відповідь на зростаючу роль ТНК;
- активний розвиток міграційних процесів у різних формах їх прояви;

– зростання проблеми сировинного забезпечення національних економік, і, насамперед, енергетичними, водними ресурсами.

Рис. 1.1. Концептуальна схема регіонального інтеграційного розвитку країн

[10]

Отже, глобальна інтеграція має розумітися як самостійне явище сучасної міжнародної економіки та категорія економічної науки. Розуміння її феномена потребує поглиблення теоретичних пошуків, формулювання нових концептів побудови світового господарства з новим економіко-географічним чином, з іншими просторовими, економічними та інституційними характеристиками.

Особлива увага має бути приділена дослідженням глобального ринку, як «ядра», що формує глобальний простір і глобальне співтовариство у якості основи нового світового порядку.

Природний та об'єктивний процес глобальної інтеграції супроводжується зближенням внутрішніх соціально-економічних умов країн, їх загальною конвергенцією та створює додаткові міжнародні екстерналії. Велике значення процесу глобальної інтеграції у розвиток національних економік потребує поглиблення концептуально-практичних досліджень. Найбільш актуальними, у цьому контексті, видаються напрями, пов'язані з обґрунтуванням сутності глобального ринку, особливостей його розвитку та впливу на національні господарства.

1.3. Концептуальні засади міжнародного співробітництва країн в енергетичній сфері як драйвера регіональної економічної інтеграції

На початку XXI ст. міжнародні економічні відносини розвиваються під впливом процесів глобалізації, яка все ширше охоплює усі сфери розвитку світової економіки. Одночасно найбільші ТНК відіграють все більшу роль у міжнародному виробництві та русі капіталу.

У разі, коли головну роль економіки починають грати не просто ТНК, а глобальні мережі, створені ними, виникає потенційно дестабілізуюча ситуація. Вона небезпечна для національних держав, оскільки руйнує основи їхнього сталого розвитку, збільшує ймовірність економічних криз, соціальної та політичної нестабільності. Тому доцільно національним державам розробити таку систему регулювання діяльності ТНК на їхній території, яка

би забезпечувала реалізацію інтересів не тільки ТНК, а й національних держав та громадян, які живуть у тій чи іншій країні [11, с. 34-35].

Найбільш популярними напрямками розвитку ТНК сьогодні є діяльність у нафтовидобувних та життєзабезпечувальних галузях; сфері розваг та кіномистецтва, реклами та ЗМІ. Крім того, в рамках ТНК відбувається злиття банківської, виробничої та науково-технологічної діяльності, що, як правило, призводить до створення транснаціональних банків, підконтрольних великим ТНК.

Щодо безпосередньо регулювання нафтового сектора, то воно як і регулювання інших сфер економіки, відіграє найважливішу роль у державній політиці більшості країн, що об'єктивно пояснюється, з одного боку, недосконалістю ринкового механізму, який, як визнають більшість сучасних економістів, не забезпечує автоматично суспільного добробуту, а з іншого – життєво важливою участю нафтового сектора в економіці. Система регулювання діяльності господарюючих суб'єктів у нафтовому секторі включає як загальні форми державного регулювання, так і специфічні [12].

Метою регулювання діяльності господарюючих суб'єктів у нафтовому секторі економіки є досягнення цільових установок енергетичної політики держави, що формулюється як на найближчу, так й на більш віддалену перспективу. Можна виділити такі основні цілі цієї політики: забезпечення стійких надходжень до бюджету; енергетична безпека, забезпечення надходження необхідної кількості нафти на внутрішній ринок чи експорт; регулювання рівня цін продукції, що надходить на внутрішній ринок; раціональне використання надр; розвиток територій; розвиток національної промисловості; регулювання рівня інвестицій у даній сфері.

На особливу увагу заслуговують специфічні форми державного регулювання, спрямовані виключно на діяльність підприємств нафтового сектора економіки. Такими формами є: система надання прав користування надрами; ліцензування; платежі користування надрами; спеціальне оподаткування; регулювання видобутку нафти; регулювання цін;

регулювання інвестиційної діяльності; регулювання зовнішньої торгівлі; регулювання трубопровідного транспорту.

Безсумнівно, що сьогодні більшість держав при регулюванні діяльності господарюючих суб'єктів у нафтовому секторі економіки переслідують мету розвитку та вдосконалення технологій видобутку та переробки нафти, підготовки національних кадрів. Проте досягнення цієї мети здійснюється головним чином шляхом використання перерахованих вище форм специфічного регулювання.

Огляд спеціальних форм регулювання діяльності господарюючих суб'єктів у нафтовому секторі економіки та їх основних характеристик дозволяє зробити висновок, що найбільш специфічною формою регулювання діяльності нафтового сектора є система надання прав користування надрами.

Іншою специфічною формою регулювання є спеціальне оподаткування у нафтовому секторі, що складається з двох значно різних областей: оподаткування діяльності з пошуку, розвідки і розробки нафтових запасів та оподаткування нафтопродуктів. Воно націлене на найбільш повне отримання державою диференціальної ренти від видобутку нафти і тісно пов'язане із системою надання прав користування надрами.

Основними та найбільш поширеними спеціальними платежами є роялті (регулярні платежі на частку від нафти, що видобувається), бонуси (одноразові платежі, що сплачуються при отриманні ліцензії, на початку видобутку та інші події) і рента (плата за відчуження та використання ліцензійної території). Такі платежі передбачені практично у всіх країнах світу. Спеціальне оподаткування нафтопродуктів має акцизний характер і має дві основні цілі: забезпечення доходів бюджету та регулювання обсягів виробництва і споживання нафтопродуктів.

З метою створення недискримінаційних та стабільних умов для користування послугами трубопровідного транспорту держава широко застосовує так званий принцип доступу третіх сторін. Держава встановлює правила доступу третіх сторін до об'єктів трубопровідного транспорту. При

цьому держава, як правило, здійснює регулювання тарифів на послуги трубопровідного транспорту.

Важливою формою державного регулювання є також регулювання зовнішньої торгівлі. У більшості країн з розвиненою ринковою економікою регулювання рівня експорту та імпорту здійснюється шляхом непрямого регулювання (головним чином шляхом регулювання рівня ввізних та вивізних мит на нафту та нафтопродукти). В деяких випадках держава може здійснювати пряме адміністративне регулювання шляхом квотування обсягів експорту та імпорту, здійснюваних суб'єктами господарської діяльності нафтового комплексу [13, с. 182].

Досвід різних країн у вилученні рентних доходів та державному регулюванні нафтового бізнесу істотно відрізняється. Щоб краще зрозуміти специфіку цих процесів розглянемо конкретні приклади окремих країн [17]:

1. Досвід Саудівської Аравії: Нафтовий сектор цієї країни виробляє до 40% ВВП та дає 90% експортних доходів. Монополію на видобуток нафти має державна компанія Saudi Aramco.

2. Досвід Кувейту: Усю діяльність у галузі нафтовидобутку, переробки та продажу нафти здійснює державна компанія Kuwait Petroleum Corp. Участь іноземного капіталу обмежується сервісними контрактами, концесії заборонені.

3. Досвід Ірану: У країні заборонено надання прав на видобуток нафти на підставі концесії чи шляхом акціонерної участі. Всю діяльність в галузі нафтовидобутку веде державна компанія National Iranian Oil Co. Контракти з іноземними компаніями укладаються у вигляді сервісних контрактів, після закінчення яких підрядник передає всі права національній нафтовій компанії.

4. Досвід Єгипту: Розробка нафтових родовищ здійснюється на основі угод про розподіл продукції. Після встановлення комерційно рентабельних запасів підряднику надається оренда для видобутку терміном на 20-30 років. Далі створюється операційна компанія, що належить у рівних частках Єгипетській національній нафтовій компанії та підряднику. Підрядник відшкодовує всі свої витрати на розвідку із частки нафти Cost Recovery Crude

Oil. Роялті виплачується наступним чином: 10% загальної кількості нафти, що видобувається, поставляється Уряду Єгипту національною нафтовою компанією із своєї частки нафти. Підрядник оподатковується на прибуток корпорацій (40-55%). Персонал підрядника сплачує прибутковий податок.

Отже, кожна країна чи група країн (беручи до уваги питання класифікації країн за принципом вибору політики використання надр: розвинені країни, що надають «вибір»; розвинуті країни з помітним рівнем державного регулювання; багаті країни ОПЕК; менш багаті країни ОПЕК; азіатські «тигри») прагне створювати стійку енергетичну політику, формуючи паливно-енергетичний комплекс, який би дозволив ефективно використовувати наявні природні ресурси, при цьому провідну роль у такому процесі відіграють регіональні угруповання та взаємодія держав.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Встановлено, що характерною рисою сучасного етапу функціонування світового господарства є активізація процесів глобалізації та регіоналізації, зокрема, економічний вимір глобалізації включає зростання потоків товарів, послуг, капіталу, праці, інформації між країнами, а також інтернаціоналізацію виробничих процесів.

2. Доведено, що міжнародну економічну інтеграцію слід розглядати як форму інтернаціоналізації та одночасно як етап вирішення протиріч між відділенням відтворювального процесу у рамках національних економік та його консолідацією.

3. Зроблено висновок про формування на сучасному етапі нової парадигми регіонального інтеграційного розвитку країн, зміст якого проявляється у наступному: активізація процесу регіоналізації країн; утворення синергетичних можливостей взаємодії між країнами; активізація інтеграційних процесів на регіональному рівні внаслідок загострення конкуренції на світовому ринку; посилення ролі регіонів у відповідь на зростання ролі ТНК; активний розвиток міграційних процесів у різних формах їхнього прояву; зростання проблеми сировинного забезпечення національних економік (насамперед, енергетичними ресурсами).

4. Враховуючи актуальність проблеми забезпечення країн енергоресурсами, систематизовано напрями міждержавного співробітництва країн у зазначеній сфері: надання прав користування надрами; ліцензування; платежі користування надрами; спеціальне оподаткування; регулювання видобутку ресурсів; регулювання цін; регулювання інвестиційної діяльності; регулювання зовнішньої торгівлі; регулювання розвитку трубопровідного транспорту.

РОЗДІЛ 2.

ДІАГНОСТИКА РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ КРАЇН БЛИЗЬКОГО СХОДУ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ ФУНКЦІОНУВАННЯ СВІТОВОГО РИНКУ ЕНЕРГОРЕСУРСІВ

2.1. Оцінка регіонального інтеграційного співробітництва країн Близького Сходу

Важливою рисою сучасного світового господарства є зростання ролі регіональних торгових угод.

Розвиток регіональних торгових угод може спричинити внутрішню та зовнішню напругу, оскільки такі угоди призводять до перерозподілу торгівлі з третіми країнами, до зменшення їх впливу. Останні 60 років стали періодом інтенсивного створення регіональних торгових угод.

Процес регіоналізації розвивався нерівномірно. Періодами найбільшої активності у підписанні регіональних угод стали 1970-і та 1990-і рр., зі спадом у цій сфері 1960-ті та 1980-ті рр. У різні періоди економічного розвитку та окремих груп країн під час створення інтеграційних об'єднань ставилися різні цілі. Так, для країн ЄЕС (ЄС) основними завданнями були протистояння конкуренції з боку США та підйом європейської економіки. Країни Південно-Східної Азії прагнули укрупнити свої ринки і зробити їх більш привабливими для іноземного капіталу. У 1990-ті рр. країни з перехідною економікою прагнули полегшити витрати ринкової трансформації, використовуючи сформовані зв'язки [14].

З початку 1990-х рр. відбувся різкий сплеск активності в формуванні регіональних економічних угруповань. В цей час виникли чи остаточно сформувалися практично всі регіональні асоціації: Андський загальний ринок (1990р.), МЕРКОСУР (1992р.), Угода про вільну торгівлю між країнами АСЕАН (1992р.), ЄС (1993р.), Північноамериканська зона вільної торгівлі НАФТА (1994р.), ЄвразЕС (1999р.) і т.п. В результаті склалася якісно інша розстановка сил, які впливають на прийняття рішень у сфері

міжнародних економічних відносин, у тому числі у сфері регулювання міжнародної торгівлі [15].

Велика кількість членів СОТ використовує регіональні торгові угоди як один з інструментів регулювання торгівлі та у кращому випадку – як доповнення до режиму сприяння.

Економічні аспекти відбивають лише один бік стратегії регіональних торгових угод.

Активізація регіональних торгових угод створює нові сфери регулювання та можливості, а також ставить нові завдання перед СОТ. Для багатьох країн, перш за все для розвитку, реалізація принципу вільної торгівлі може сприяти проведенню внутрішніх реформ та стимулює конкуренцію, що сприяє їх інтеграції в світогосподарські зв'язки. Для міжнародної торгової системи регіональні торгові угоди є додатковим інструментом лібералізації, що є основою ідеології системи СОТ. Для лідерів світової торгівлі це неминуче означає диверсифікацію світових ринків товарів та інвестицій [15].

Що ж до типології регіональних торгових угод, більшість із них (84% від загального числа нині діючих) припадає на зону вільної торгівлі (далі – ЗВТ). Серед угод, що не набули чинності, 96% є угоди про ЗВТ і 4% є угодами обмеженого характеру, причому серед них немає угод про формування митних союзів.

Переважання ЗВТ над митними союзами можна пояснити тим, що формування ЗВТ проходить швидше і вимагає менших зусиль координації політики у торгівлі із третіми країнами. Митний союз, в свою чергу, вимагає вироблення єдиного зовнішнього тарифу і гармонізації правил ведення торгівлі з третіми країнами та веде до меншої автономії його у сфері торгової політики й це відповідно потребує більше ретельної роботи над угодою та більшого часу.

Важливо відзначити, що арабський світ протягом вже тривалого часу намагається використати інтеграційний механізм для прискорення економічного зростання в умовах загострення конкуренції. Необхідно також

враховувати можливий миротворчий потенціал регіональної інтеграції. Геоекономічні процеси, включаючи утворення міждержавних економічних та фінансових інтеграційних об'єднань, діяльність ТНК на сучасному етапі здатні якщо не усунути в більш-менш короткі терміни причини конфліктів, то щонайменше послабити напруженість і створити області взаємних, несуперечливих інтересів.

Країни Близького Сходу сьогодні стикаються з цілим рядом фундаментальних проблем, таких як: недостатньо високий профіль участі у міжнародному поділі праці; ослаблення порівняльних переваг промисловості на світових ринках внаслідок нерівномірності поширення у світі науково-технічних досягнень (за високотехнологічною продукцією у переважній більшості близькосхідних країн практично відсутні порівняльні переваги); негнучкість господарського механізму, надмірне одержавлення якого не дозволяє оперативно реагувати часті зміни зовнішнього попиту; наростання зовнішньої заборгованості.

Структурно Близькосхідний регіон включає країни Північної Африки та Західної Азії. У зарубіжній літературі до країн Близького Сходу застосовують два поняття: Near East та Middle East, але щодо сучасної регіоналізації, то найчастіше використовують останнє поняття. У більшості досліджень до країн Близького Сходу відносять: Бахрейн, Ізраїль, Йорданію, Ірак, Іран, Ємен, Катар, Кувейт, Ліван, Об'єднані Арабські Емірати (далі – ОАЕ), Оман, Палестину, Саудівську Аравію та Сирію. Окремі дослідники ідентифікують і Туреччину як країни Близькосхідного регіону.

Єдиним загальнорегіональним інтеграційним об'єднанням на Близькому Сході є Ліга арабських держав (далі – ЛАД), міжурядова організація, створена у Каїрі 22 березня 1945р. Крім 18 арабських держав, до неї входять Сомалі, Джибуті.

Держави-члени Ліги одночасно є членами спеціалізованих агенцій при ЛАД, таких як: Арабська організація індустріального розвитку і гірничо-видобувної промисловості, Арабська організація сільськогосподарського розвитку, Арабська агенція з атомної енергії, Арабська організація праці,

Арабський поштовий союз, Арабська організація зв'язку за допомогою супутників, Організація Ліги арабських держав з питань освіти, науки та культури та ін. Координацією інтеграційного процесу займається створена у 1953р. Економічна та соціальна рада.

Стратегію розвитку ЛАД зазначено у Додатку А.

Найближчим десятиліттям найімовірнішим є реалізація в повною мірою ідеї GAFTA та розвиток двосторонніх міжарабських зв'язків в економічній галузі. Створення спільного ринку в арабському регіоні у найближчому майбутньому видається проблематичним. В цих умовах відбулося усунення інтеграційного вектора на субрегіональний рівень.

Рада співробітництва арабських держав Перської затоки (далі – РСАДПЗ) – це субрегіональне інтеграційне об'єднання, до складу якого входять шість арабських нафтовидобувних країн – Бахрейн, Катар, Кувейт, ОАЕ, Оман та Саудівська Аравія.

Про динамічне формування субрегіонального спільного ринку свідчить те, що відбувається зняття обмежень на переміщення капіталів та робочої сили в межах РСАДПЗ. Отже, можна зробити висновок про те, що всередині GAFTA формується автономний субрегіональний спільний ринок із включенням елементів валютного союзу.

Слід зазначити високі темпи арабської інтеграції – ЄС знадобилося вдвічі більше часу, щоб досягти рівня інтеграції, яка реалізована в рамках Ради на даний момент.

Союз арабського Магрибу (далі – САМ) – панарабська організація, спрямована на економічну та політичну єдність у Північній Африці. Угода про створення союзу була укладена у 1989р. Алжиром, Марокко, Мавританією, Лівією та Тунісом.

Інтеграційна активність у Магрибу змістилася на двосторонній рівень, а також у сферу об'єднання фінансових ресурсів з метою економічного розвитку. Найбільш успішно розвивається економічне співробітництво в галузі транспорту та енергетики: введена в експлуатацію лінія трансмагрибської залізниці Туніс-Алжир-Касабланка, відкрита авіалінія

Туніс-Нуакшот, створюється єдина енергомережа, здійснюються спільні проєкти в обробній промисловості, видобутку енергоносіїв, рибальстві.

Зсуву зовнішньоекономічних зв'язків у бік Західної Європи сприяє географічна близькість, а також міцні зв'язки, що залишилися європейськими країнами, колоніями яких були країни Магрибу. На Європу припадає 2/3 зовнішньоторговельного обороту Магрибу, 60-70% експортованої нафти та нафтопродуктів, 80% фосфоритів та продуктів їх переробки, а також різних видів промислової сировини та продукції сільського господарства. З Європи до країн Магрибу надходить 65-79% імпортованого промислового обладнання та напівфабрикатів, готових виробів, продуктів харчування.

Постійно зростає технологічна залежність країн Північної Африки від західноєвропейських держав. Як показують дані табл. 2.1, рівень протекціонізму в Магрибу – найвищий у ЛАД.

Таблиця 2.1

Показники тарифного та нетарифного захисту внутрішньої торгівлі, % [17]

Регіон	Вся торгівля	Аграрна продукція	Продукція переробної промисловості
ЛАД	24,2 (11,7)	52,5 (18,7)	19,3 (10,5)
РСАДПЗ	12,2 (6,0)	33,3 (10,6)	6,1 (4,6)
САМ	34,1 (18,2)	73,8 (30,5)	28,8 (16,8)

На Близькому Сході активно функціонують 11 інституційних та регіональних об'єднань, у яких існує певний парадокс – не завжди найінтегрованішою країною є держава з абсолютною «масою» за показником ВВП. Наслідки проведеного аналізу вказують на наступне: держави Близького Сходу мають різну частоту участі в інтеграційних процесах: найчастіше в інтеграційних економічних процесах беруть участь ОАЕ, Ірак і Кувейт.

На розвиток інтеграційних тенденцій в арабських країнах світу впливають і глобальні загальносвітові тенденції – як економічного, так й політичного характеру.

До перших можна віднести посилення інтернаціоналізації та глобалізацію світової економіки, зміна співвідношення «Центр-Периферія», що в цілому направлені на інтеграційні процеси та необхідність для арабських країн пошуку нових шляхів свого включення в систему міжнародного поділу праці. До других – загострені останнім часом проблеми регіональної безпеки, загрози, виклики та ризики «нетрадиційного» ряду. Ці процеси, безумовно, підштовхують країни регіону до посилення господарської взаємодії з метою одержання ними економічних вигод.

Набір характеристик інтеграційної моделі в арабському регіоні представлено у Додатку Б.

Регіональна інвестиційна політика має універсальний характер – Близький Схід є нетто-імпортером ПШ, із середнім регіональним показником – 3% ВВП та лідируючою країною – Ліван із показником чистого припливу ПШ – 10% ВВП.

Наразі світове споживання первинної енергії зросло на 45% за останні 20 років і зросте ще на 39% на наступні 20 років.

Зростання світового енергоспоживання в середньому становитиме 1,7% у рік до періоду 2030р. [18].

Близький Схід залишається світовим нетто-експортером сирої нафти марок Saharan Blend, Arab Light, Dubai Crude, Qatar Marine, Iran Heavy та Кувейт Export. Показник чистого експорту коливається не більше 33-37% товарного експорту Близького Сходу з явними лідерами – Азербайджан, Ірак, Саудівська Аравія, Оман, Ємен, Катар, Кувейт, ОАЕ [18].

Енергетика є найбільшою галуззю сучасного світового господарства. Річний оборот в енергетиці, за оцінкою зарубіжних експертів, складає від 1,7 до 3,0 трлн. дол. США [18]. Водночас енергетика – одна з базових, життєзабезпечених галузей національного господарства, рівень розвитку якої

багато в чому визначає економічну міць країни та її геополітичну роль у світовому співтоваристві.

Раціональне використання енергетичних ресурсів, що належать переважно до невідновлюваних, є засобом підвищення ефективності економіки та рівня життя населення, а також зниження негативного впливу господарської діяльності людини на довкілля.

Нерівномірність розподілу джерел енергії та центрів її споживання у світі визначає велику роль міжнародної торгівлі у постачанні підприємств та населення енергоносіями. Крім того, поєднання зовнішнього фінансування їх видобутку, переробки та транспортування з транскордонною передачею науково-дослідного досвіду та технології, робить стан світового енергетичного ринку особливо важливим фактором економічного розвитку для багатьох країн як постачальників, так й споживачів енергоносіїв.

Все це вказує на необхідність регулювання світового енергетичного ринку для створення та постійної підтримки оптимальних умов отримання і реалізації енергоносіїв у контексті формування нової парадигми регіонального інтеграційного розвитку країн.

2.2. Аналіз ролі країн Близького Сходу у розвитку світового енергетичного ринку

У другій половині ХХ ст. світова спільнота зробила перші кроки на шляху до регулювання світового енергетичного ринку на багатосторонньому та регіональному рівнях у формі створення відповідних організацій та укладання угод. Однак заходи, що вживалися, торкалися, як правило, лише окремих сегментів енергетичного ринку, й не завжди відповідали спільним інтересам країн-експортерів та країн-імпортерів, тому часто були недостатньо результативними. Більш ефективними виявилися заходи, що застосовувалися на регіональному рівні в рамках ЄС.

В даний час регулювання світового енергетичного ринку розвивається порівняно повільно. Це пояснюється різними причинами: великим значенням

енергетики у житті кожної країни та настороженим ставленням урядів до міждержавного, особливо наднаціонального втручання у цю сферу; відмінністю інтересів основних експортуючих та імпортуючих енергоносіїв країн; складністю цілеспрямованого впливу на паливно-енергетичний комплекс, що поєднує взаємозамінні види енергії та використовує капіталомістку матеріальну інфраструктуру; нарешті, специфічністю деяких важливих складових (насамперед, ядерної енергетики).

Разом з тим, потреба в регулюванні енергетичного ринку з економічних, соціальних та екологічних міркувань у міру збільшення масштабів виробництва та споживання енергії, розвитку процесів глобалізації у світовому господарстві постійно зростає.

Щодо структури світового енергоспоживання, то можна відзначити, що тут, як і раніше, лідирує нафта, природний газ та вугілля. А це означає, що істотний вплив на розстановку сил на світовій енергетичній арені матимуть події, прямо чи опосередковано пов'язані з видобутком, транспортуванням чи споживанням вуглеводневих ресурсів – переважно нафти, газу та вугілля.

Розглянемо особливості світового ринку нафти. Нафта є самим важливим джерелом енергії у світі, на її частку припадає близько 33% світового енергоспоживання. Вона має високу енергоємність і зручна для транспортування, що робить її практично незамінним енергетичним ресурсом.

Нафта завжди грала і продовжує грати виключно важливу роль у розвитку світової економіки та міжнародної торгівлі (рис. 2.1).

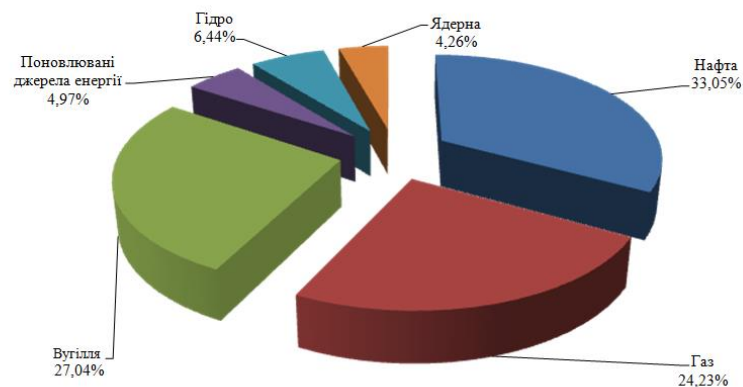

Рис. 2.1. Структура світового ринку енергоресурсів [19]

Слід зазначити, що сумарний обсяг видобутку нафти у світі складає 82 млн. барелів на день, з них 20 найбільших країн-видобувачів нафти добувають близько 70 млн. барелів нафти на день [19]. Тільки на частку двох найбільших видобувачів нафти – Росії та Саудівської Аравії – припадає чверть сумарного обсягу видобутої нафти (рис. 2.2).

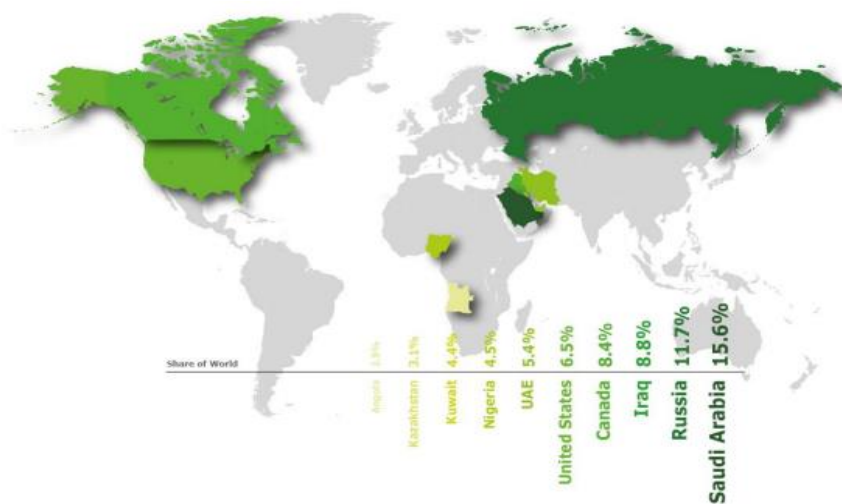

Рис. 2.2. 10 країн-лідерів в експорті нафти [20]

Основні покупці нафти та нафтопродуктів – США, Японія та Китай (приблизно 40% міжрегіональних поставок).

Нафта, що видобута на Близькому Сході, в основному експортується до США, країн Азії та Європи. Головним імпортером (і водночас споживачем) нафти є США. За ними йдуть азійські країни – Китай та Індія, а також потужні економіки небагатих нафтою Японії та Південної Кореї.

Отже, Близький Схід, володіючи значними покладами нафти (а це 49% її світового запасу), має значний вплив на світовий ринок енергоносіїв, в тому числі й на політику ціноутворення (рис. 2.3).

Поряд з нафтою одночасно зростає значення арабських країн як експортерів другої за важливістю енергетичної сировини – природного газу, на частку якого сьогодні припадає 24% виробництва енергетичних ресурсів; при цьому у найближчі 20 років його частка зросте до 27% – лише Алжир

має родовища газу, які можна порівняти з російськими та у кілька разів перевищують іранські [21].

В останні роки на Близькому Сході спостерігається швидке нарощування обсягів розвіданих запасів газу, введення яких у експлуатацію не пов'язане із особливими труднощами, оскільки країни цього регіону володіють значними фінансовими коштами. Проте, перенасичення європейського ринку газу не передбачається – згідно із прогнозами, протягом наступних 10-15 років потреби у ньому в ЄС зростуть до 535 млрд. куб. м на рік [22].

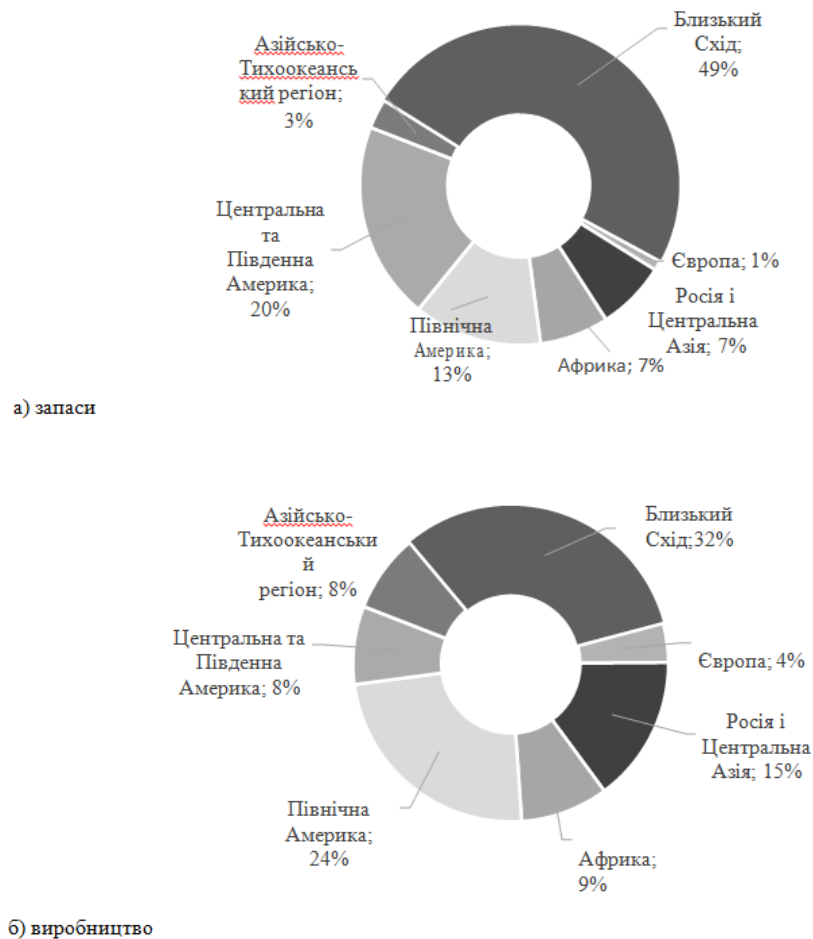

Рис. 2.3. Регіональний розподіл світових запасів нафти та її виробництва [20]

Світовий ринок нафти та ринок природного газу міцно взаємопов'язані та взаємозалежні. Це можна пояснити тим, що в багатьох випадках експортери нафти є й експортерами природного газу, ці товари є

взаємозамінювані. У зв'язку з цим ціна природного газу на світовому ринку опосередковано прив'язана до біржової ціни нафти. Тому основна роль на ринку паливно-енергетичних ресурсів належить нафті,

Із активним розвитком світової економіки ринки нафти та природного газу динамічно розвиваються та змінюються. На сьогодні завдяки нафті та природному газу покрито 80-85% попиту на енергію і навіть із урахуванням активного розвитку альтернативних джерел енергії після 2050р. їх сумарна частка становитиме приблизно 60% загального енергетичного балансу міжнародної економіки [20].

На початку третього тисячоліття Росія почала використовувати постачання природного газу як ефективний засіб контролю над політичним та економічним простором сусідніх країн, а «вторгнення Росії до України, фінансоване нафтою та газом, має стати тривожним сигналом для Європи та країн всього світу» [21], які наразі використовують різні засоби для протистояння російському газовому тиску.

Таким чином, у середньостроковій перспективі роль арабських країн як постачальників енергетичної сировини не лише не зменшиться, але й, швидше за все, буде – у міру виснаження її запасів у інших регіонах світу та протистояння країнами ЄС газовому тиску Росії – зростати. При цьому попит на традиційні види палива у середньостроковій перспективі залишиться сталим, незважаючи на світові високотехнологічні інновації у сфері енергозбереження, а запасів нафти та газу в арабських країнах ЛАД (особливо у державах Перської затоки) вистачить на понад 100 років. Оцінюючи роль країн Близького Сходу у глобальній економіці, зазначимо, що вони є важливими гравцями, які визначають стан світової економіки та кон'юнктуру світового енергетичного ринку.

2.3. Зміни діяльності нафтових ТНК в контексті розвитку регіональної інтеграційної взаємодії країн Близького Сходу

Структура сучасної світової нафтової галузі останніми роками зазнає серйозних змін під натиском «сланцевої революції»: видобуток, що зростає галопуючими темпами, стримує зростання цін на сировину, а піонери «революції», насамперед США, перетворюються з імпортерів ресурсів у експортерів. Тим не менш, найбільші компанії сектору ось вже 10 років зберігають лідируючі позиції, про що свідчить дослідження консалтингової компанії Wood Mackenzie [22].

Перші чотири рядки експертного рейтингу, як і раніше, займають Saudi Aramco, «Газпром», Національна нафтова компанія Ірану та ExxonMobil. За ними йдуть компанія «Роснефть». Середній показник добового видобутку в учасників рейтингу виріс до 4 млн. барелів нафтового еквівалента з 3,4 млн. барелів [22].

Згідно з рейтингами світових аналітичних агенцій з 250 найбільших енергетичних компаній у коло дослідження було обрано 50 ТНК, результати діяльності яких були оцінені на підставі таких показників як: розмір активів, обсяг валового доходу.

На підставі досліджень Wood Mackenzie, коефіцієнти локалізації, концентрації та коефіцієнт Джині дозволяють стверджувати, що на світовому енергетичному ринку функціонує велика кількість ТНК, проте вплив на його розвиток викликають лише кілька («Royal Dutch Shell plc.», «BP plc.», «Exxon Mobil Corporation», «Total SA», «Chevron Corporation», «Eni SpA», «Petrobras-Petroleo Brasileiro», «Gazprom», акумулюючи більшість активів і доходів [22].

Слід зазначити, що специфіка енергетичного ринку, а також сучасні риси світової економіки впливають на організаційну структуру та стратегії енергетичних ТНК. До основних факторів, які змінюють стратегії ТНК, можна віднести інтеграційні процеси, технологічний процес, лібералізацію національних економік, проведення інвестиційної та енергетичної політики країн-виробників енергетичних ресурсів.

Інтернаціоналізація нафтогазових компаній може проходити по-різному. Залежно від забезпеченості ресурсами у країні свого базування, підприємства виходять на світовий ринок або шляхом експортно-імпортних операцій з іноземними партнерами, або одразу входять до сектор видобутку нафти та газу за кордоном. Залежно від подальшого розвитку та операційних можливостей, їхня іноземна діяльність може розширитися залученням у транспортування нафти та газу, переробку ресурсів, розвитком сервісних послуг, створенням центрів НДДКР або включенням у суміжні галузі (наприклад, нафтохімію, електроенергетику).

Саудівська Аравія, як найбільша нафтовидобувна країна, дозволяє розробляти родовища газу стороннім компаніям, але тільки державна нафтова компанія «Сауді Арамко» має доступ до найбільших у світі доведених запасів королівства (261 млрд. барелів).

Як показують приклади Саудівської Аравії, незважаючи на зусилля основних нафтових компаній отримати доступ до ресурсів та утримувати його, реальний контроль над базою природних ресурсів країни найчастіше залишається за урядом через національні нафтові компанії (далі – ННК).

Іноземним компаніям, які хочуть отримати доступ до запасів нафти та газу, необхідно встановлювати партнерські відносини з ННК. Сучасна ННК може робити більше, ніж копіювати структуру прибутку великої міжнародної нафтової ТНК. Вона може мати стратегічні цілі, до яких входять торгові та неторгові операції.

Поряд з цим існують наступні проблеми роботи з ННК [23]:

1. Нестача відкритості ННК, оскільки державні компанії часто неохоче надають фінансову та операційну інформацію, що ускладнює аналіз та оцінку їх фінансового благополуччя іноземними компаніями.

2. Фінансування також може бути проблемою. Деякі ННК відповідають за фінансування своєї частки витрат, незважаючи на те, що можуть не одержувати ці кошти від уряду, що призводить до уповільнення (реалізації) проєктів. В інших випадках урядові кошти не призводять до покращення діяльності компанії.

3. Порушення вимог до охорони навколишнього середовища, прав людини та соціальні наслідки також є для інвесторів проблемами, які важко вирішувати.

4. Видобуток часто ускладнює руйнівна інфраструктура, політичні зміни та контрабанда. Оскільки багато ННК не мають коштів на регулярне обслуговування обладнання та його модернізацію, видобуток нафти іноді носить спорадичний характер. Політичний клімат також може впливати на обсяги видобутку. Наприклад, в Алжирі законодавство, яке б сприяло збільшенню національного видобутку нафти, було відкладено у бік після протестів профспілок. Закон позбавив би державну організацію «Сонатрак» регуляторної ролі і змусив би її конкурувати на торгах із іноземними компаніями за проєкти на розвідку родовищ.

5. Ще однією перешкодою є бюрократія. Діяльність ННК часто контролюється кількома державними агенціями, що ускладнює ухвалення ними рішень. Багато агентств повинні до початку переговорів та підписання контрактів одержувати схвалення від міністерства енергетики або навіть керівництва країни.

Таким чином, більшість ННК країн, що розвиваються, досі слабо представлені на міжнародному ринку. В основному вони обмежуються експортом вуглеводнів, а в деяких випадках змушені імпортувати продукти нафтопереробки через слабкий розвиток цієї галузі. Загалом можна сказати, що на сьогоднішній день у світі в плані міжнародного розвитку продовжують домінувати нафтогазові ТНК розвинених країн. Основні причини цього – більший досвід перебування за кордоном, накопичений управлінський досвід та технологічні переваги, а також сконцентованість безпосередньо на комерційних функціях. Проте в епоху глобалізації ННК із країн, що розвиваються, починають тіснити позиції своїх західних конкурентів на ринках багатьох країн при тому, що більшість таких компаній ще не повністю вийшла на світовий ринок.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

1. З'ясовано, що країни Близького Сходу протягом тривалого часу прагнуть використовувати інтеграційний механізм для прискорення економічного зростання за умов загострення конкуренції. Одночасно, незважаючи на географічну близькість, загальну історію, релігію, культуру, традиції, країни Близького Сходу поки що не змогли створити ефективно чинне інтеграційне об'єднання на регіональному рівні (єдиним інтеграційним об'єднанням на Близькому Сході є ЛАД) внаслідок того, що не було повною мірою реалізовано регіональні угоди щодо преференційної торгівлі.

2. В результаті оцінки ефективності використання енергоресурсів у світовій економіці встановлено, що енергоємність нетто-імпортуючих країн значно нижче, ніж відповідний показник нетто-експортуючих країн. Враховуючи провідну роль нафти у структурі світового енергетичного ринку (33% світового енергоспоживання), зростає важливість дослідження основних суб'єктів вказаного ринку. Так, 48,1% доведених запасів нафти посідає на країни Близького Сходу, які є основними експортерами нафти до США, країн Азії та Європи (які формують близько 70% світового імпорту сировини нафти).

3. Доведено, що специфіка енергетичного ринку, а також сучасні процеси у світовій економіці (міжнародна інтеграція, технологічний прогрес, лібералізація національних економік, особливості інвестиційної та енергетичної політики країн-виробників енергоресурсів) впливають на організаційну структуру та стратегії енергетичних ТНК (які стали по суті глобальними, покращуючи вертикальну збалансованість та використовуючи принцип синергізму).

РОЗДІЛ 3.

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ КРАЇН БЛИЗЬКОГО СХОДУ

3.1. Тенденції розвитку світової енергетичної галузі у регіональному розрізі

На світовому ринку нафти період дефіциту змінювався її надлишком, що викликано, з одного боку, суттєвим приростом запасів, а з іншого, політикою енергозбереження, що проводиться основними нафтовживаючими країнами; балансом попиту та пропозиції; перевищенням попиту над пропозицією через різко збільшений попит у країнах.

Проаналізуємо тенденції подальшого розвитку світової нафтової галузі з метою визначення ролі та місця на ньому країн Близького Сходу в контексті розвитку регіональної економічної інтеграції.

Населення Землі зростатиме високими темпами. За оцінками експертів, до 2025р. світове населення збільшиться на понад 1,1 млрд. осіб. Найбільший приріст населення спостерігатиметься у країнах, що розвиваються, тоді як у розвинених країнах чисельність населення буде залишатися відносно стабільною [24].

Разом із зростанням населення в країнах, що розвиваються, продовжуватиметься процес щодо переміщення населення із сільської місцевості до міст. За оцінками McKinsey Global Institute, 440 міст країн, що розвиваються, забезпечать до 2025р. половину зростання світового ВВП. Одночасно зростатиме споживчий клас. Очікується, що до 2025р. клас споживачів у містах зросте більш ніж на 1 млрд. людей, а його частка у світовому населенні перевищить 50%. Основний приріст споживчого класу буде припадати на азіатські країни, що розвиваються [25].

Відповідно, тенденція до зростання попиту на нафту продовжиться. Світове споживання рідких вуглеводнів, за оцінками експертів IEA, IHS

CERA, зростатиме середнім темпом 1,2% щорічно і сягне 105 млн. бар./добу до 2025р. [25].

Споживання нафти у світі зросте приблизно до 5335 млн. т до 2030р. Більше 80% зростання із загального обсягу споживання припадає на країни Азії, що розвиваються, і країни Близького Сходу, в яких очікуються вищі темпи економічного зростання. Основним споживачем нафти є сектор транспорту, куди буде направлено до 80% нарощуваного обсягу цієї продукції [20].

Після КНР друге місце за обсягом нарощування споживання нафти займають країни Близького Сходу, де обсяг її споживання до 2030р. зросте майже на 120 млн. т. Серед країн Близького Сходу найбільші обсяги споживання нафти до 2030р. очікуються у Саудівській Аравії, Ірані та Туреччині.

Також варто коротко виділити такі тенденції розвитку світового ринку нафти (рис. 3.1) [26]:

1. Нафта в період до 2030р. буде домінуючим джерелом енергії.
2. Аналітики прогнозують сприятливу кон'юнктуру для виробників та експортерів нафти, оскільки ситуація на світовому ринку нафти та реальні інтереси його основних учасників дозволяють розраховувати на стабільно високий рівень цін на нафту в найближчій перспективі.
3. Основними імпортерами нафти у середньостроковий період будуть країни Південно-Східної Азії, Центральної та Східної Європи.
4. Для запобігання монопольній залежності світової економіки від нафти ОПЕК частина держав прагнучиме змін та створення нових джерел постачання нафтою, і це, у свою чергу, зумовить можливість освоєння важкодоступних родовищ, альтернативних нафті ОПЕК.
5. Зазнаватиме змін структура самого ринку (нафтовий ринок поступово трансформується з переважно з «фізичного» у «фінансовий»).
6. Збільшиться волатильність нафтових цін (зокрема, в результаті біржових спекуляцій).

7. Посилиться роль держави у господарській діяльності світової нафтової галузі.

Рис. 3.1. Сучасні тенденції розвитку світового ринку нафти (розробка автора)

Розглянемо базовий сценарій розвитку світової енергетики та паливних ринків.

За останні 150 років енергетика світу зросла у 35 разів і пройшла три етапу розвитку так, що тривалість етапів послідовно зменшувалася (70, 50 та 30 років), подвоювалися ціни палива та сповільнювалося зростання енергоспоживання (у 4,8; 4,2 та 1,6 рази), а наприкінці кожного етапу спостерігався кризовий спад попиту на енергію [27].

Ключовий для будь-якого енергетичного прогнозу показник – попит на енергію – природно визначається динамікою розвитку демографії та економіки країни, регіону чи світу загалом. Очевидно, що основний драйвер зростання енергоспоживання – підвищення добробуту зростаючого населення. При цьому головним демографічним показником є чисельність населення, а розвиток економіки з деякою умовністю характеризує ВВП.

Відповідно, ключовими для прогнозу питомими показниками є душеве енергоспоживання та енергоємність ВВП.

За останнім демографічним прогнозом ООН, до 2040р. населення планети досягне 8,9 млрд. чоловік за істотної зміни його якісних показників [27].

Споживання первинної енергії у світі збільшиться у 2010-2040рр. на 40% (у середньому на 1,1% щорічно), що втричі менше від середньорічних приростів ВВП і помітно повільніше за зростання енергоспоживання в останні 30 років. Структура світового енергоспоживання буде дедалі більше диверсифікованою та збалансованою: до 2040р. відбудеться поступове вирівнювання часток викопних видів палива (нафта – 27%, газ – 25%, вугілля – 25%) та невикопних (у сумі 23%), що свідчить про розвиток міжпаливної конкуренції та підвищення стійкості енергопостачання. Найбільш сильні зміни пов'язані з нафтою: її частка у споживанні первинної енергії у цей період скоротиться з 32% до 27%. Частка вугілля з його найвищими темпами зростання знизиться з 28% до 25% – в основному з екологічних міркувань. Частка атомної енергетики не зміниться (6%) за помітного зростання абсолютних показників.

Найвищі темпи зростання у прогнозний період мають відновлювані джерела енергії (без урахування гідроенергії, але з урахуванням біопалива): до 2040р. на них доведеться 13,8% світового енергоспоживання та 12,5% вироблення електроенергії (проти 10,9% та 3,7% у 2010р.).

Але за абсолютними обсягами приросту споживання та збільшення своєї частки у паливному кошику лідируватиме газ, саме він стане найбільш затребуваним видом палива у найближчі 30 років [28, с. 186].

У базовому сценарії світовий попит на рідке паливо до 2040р. зростатиме в середньому на 0,5% щорічно і становитиме 5,1 млрд. т, тобто збільшиться на 26%. Прискорене зростання попиту очікується в країнах, що розвиваються, і, навпаки, зупиняється в США, а в розвинених країнах Європи та Азії (особливо в Японії) взагалі очікується помітне зниження споживання.

Виробництво рідких видів палива до 2040р. прогнозується на рівні 5,1 млрд. т, з них нафта та газовий конденсат традиційних джерел дадуть 77%. Виправдовуються очікування значного збільшення ролі нетрадиційної нафти (сланцевої, бітумінозних пісковиків та ін.) – до 16,4% від загального видобутку з обсягом 837 млн. т у 2040р. [28, с. 190].

На наступні десятиліття центром міжнародної торгівлі газом буде головним чином Азія, яка має наростити нетто-імпорт майже на 500 млрд. куб. м до 2040р., що вимагатиме величезної нової інфраструктури та шляхів доставки.

Країни, що розвиваються, стануть найбільшими імпортерами всіх видів паливно-енергетичних ресурсів, при цьому їх залежність від імпорту буде вищою за рівень розвинених країн.

Основні ризики світової енергетики будуть пов'язані з трьома факторами [27]:

- 1) нестабільність і збройні конфлікти на Близькому Сході та в Центральній Азії;
- 2) загрози морським шляхам транспортування;
- 3) боротьба між державами за доступ до енергетичних ресурсів.

У зв'язку з виявленими тенденціями розвитку світового ринку нафти для забезпечення успішного розвитку в нових економічних умовах можна рекомендувати нафтогазовим компаніям (ТНК та ННК) проводити такі заходи [28]: переоцінка бізнес-моделі; оптимізація операційної гнучкості; оптимізація доступу до джерел фінансування та розподілу грошових коштів; оптимізація охоплення ринків; прискорення процесу прийняття та виконання рішень; вдосконалення процесу управління ризиками; посилення керівного складу; зміцнення довіри зацікавлених сторін.

Таким чином, незважаючи на те, що поки ситуація у світі нестабільна через військові дії Росії проти України й економіка країн світу знаходиться у кризі, зростання світового ВНД все ж матиме позитивну тенденцію у найближчі роки. Це приведе до покращення макроекономічних показників,

дозволить країнам наростити експорт товарів та послуг, збільшити інвестиційні потоки та позбутися національним економікам наслідків кризи.

3.2. Шляхи трансформації нафтового сектора в контексті визначення регіональних інтеграційних пріоритетів країн Близького Сходу

На сьогодні нафтогазові компанії переоцінюють поточні плани щодо капіталовкладень на тлі зміни цін, що використовуються для їх обґрунтування.

Отже, наразі перед світовою нафтовою промисловістю стоять п'ять основних завдань [29-35]:

1. Підвищення ефективності діяльності компанії, управління ризиками та дотримання вимог законодавства і регулюючих органів для скорочення часу ухвалення рішень. Створення умов для глибокого розуміння поточного стану справ та перспектив подальшого розвитку, підвищення прозорості, чітке управління ризиками та дотримання вимог законодавства на всіх виробничих напрямках та у всіх процесах.

2. Прискорення процесу впровадження інновацій для скорочення часу початку промислової експлуатації родовищ за рахунок нових технологій, створення єдиних географічно розподілених робочих груп, нових альянсів та партнерств.

3. Підтримка стійкості та високої швидкості процесів щодо всього виробничо-збутового ланцюжка «від свердловини до колонки» для гнучкого реагування на зміну умов ринку та появу нових збутових можливостей.

4. Побудова гнучких інтегрованих виробничих процесів у галузі нафтопереробки та нафтохімії для досягнення високої ефективності виробництва та підвищення якості продукції за загального зниження витрат від постачання до збуту.

5. Забезпечення обслуговування клієнтів з урахуванням їх специфічних потреб, виявлених у результаті аналітичної обробки даних. Надання клієнтам інноваційних послуг з метою збільшення обсягів продажу та прибутку.

Головний зовнішній виклик полягає у необхідності подолання загроз, пов'язаних з нестійкістю світових енергетичних ринків та волатильністю світових цін на енергоресурси, а також забезпечення вкладу енергетичного сектора країни на підвищення ефективності її зовнішньоекономічної діяльності та посилення позицій країни у світову економічну систему. Це вимагає послідовного просування у вирішенні наступних основних завдань: підвищення ефективності відтворення, видобутку та переробки паливно-енергетичних ресурсів для задоволення внутрішнього та зовнішнього попиту на них; модернізація та створення нової енергетичної інфраструктури на основі масштабного технологічного оновлення енергетичного сектору економіки країни; формування стійкого сприятливого інституційного середовища в енергетичній сфері; підвищення енергетичної та екологічної ефективності економіки і енергетики, в тому числі за рахунок структурних змін та активізації технологічного енергозбереження; подальша інтеграція енергетики до світової енергетичної системи.

Тому пропонується впровадити комплекс дій нафтової галузі з запобігання кризовим проявам та подолання наслідків кризових ситуацій (табл. 3.1) з метою створення бізнес-систем, які мають достатню гнучкість і пристосованість до зміни ділового середовища.

Таблиця 3.1

Ключові дії світової нафтової галузі щодо запобігання кризовим проявам та подолання наслідків кризових ситуацій [10]

Захист фінансових основ	Захист існуючого бізнесу	Управління у довгостроковій перспективі	Комунікація та мобілізація організації
1	2	3	4
Оптимізація боргу та фінансової структури	Активна взаємодія з урядами та ННК	Перегляд і реструктуризація стратегічного плану та бізнес-портфеля; планування сценаріїв	Розробка набору конкретних заходів: – розробка короткострокового плану – створення команди моніторингу криз
Активне управління	Оптимізація та перегляд	Оцінка інвестиційних проєктів у реалістичній	Перегляд комунікацій з

Продовження табл. 3.1

1	2	3	4
ринковим та кредитним ризиком	продуктивних потужностей	довгостроковій перспективі	інвесторами; вимір відносної продуктивності
Оптимізація оборотного капіталу	Оптимізувати структуру витрат та підвищити ефективність: постачання; послуг; експлуатаційних витрат; загальних, збутових та адміністративних витрат	Забезпечення жорсткого керівництва проектами в сфері великих капітальних витрат: витрати та графіки; оцінка концепцій	Фокусувати менеджмент та організацію на результати: систематичне вимірювання цілей; прискорення термінів впровадження; внутрішні комунікації
	Захистити виторг; розвиток комерційних та трейдингових ресурсів; зміна фокусу на оптовому та роздрібному ринку	Розробка можливостей неорганічного зростання: активи; недофінансовані або компанії в тяжкому становищі Фокусувати стратегію розвідки та видобутку там, де є конкурентна перевага	Вдосконалення управління людьми та ресурсами

Таким чином, для виживання в постійно мінливому нестабільному середовищі необхідно підвищувати маневреність бізнесу. А кризова ситуація потребує прискореного часу реагування, а також підтримки бізнес-систем, які мають достатню гнучкість і пристосовність до будь-яких ділових умов.

3.3. Перспективні напрями економічної інтеграції країн Близького Сходу

Регіональна інтеграція стримує глобалізацію економіки, створює перешкоди для третіх країн. Для пом'якшення цього протиріччя та компенсації вад арабської інтеграції виникли та розвиваються різного роду форми міжрегіональної інтеграції, які можна розцінювати як перспективні напрями. Серед них виділяються такі (рис. 3.2) [36-42]:

1. Середземноморська інтеграція. ЄС робить зусилля щодо поширення європейської інтеграції на країни Середземноморського басейну, які не є членами ЄС.

Європейці, висунавши у 1995р. розрахований на 15 років план створення ЗВТ, що включає країни ЄС і середземноморські держави, переслідували такі цілі:

- скоротити демографічний тиск на європейський континент зі сторони південних сусідів (шляхом підвищення життєвого рівня в країнах-постачальниках емігрантів);
- розширити для товарів ЄС ринки збуту;
- конкурувати з двома іншими зростаючими торговими блоками – НАФТА та АТЕС – за економічний вплив на Близький Схід.

У реалізації Барселонської ініціативи беруть участь та/або будуть брати участь практично всі арабські країни, за винятком аравійських держав та Іраку. Марокко, Туніс та Єгипет зробили важливий для арабської миру крок – підписали з ЄС угоди про лібералізацію торгівлі послугами та інвестиційних потоків.

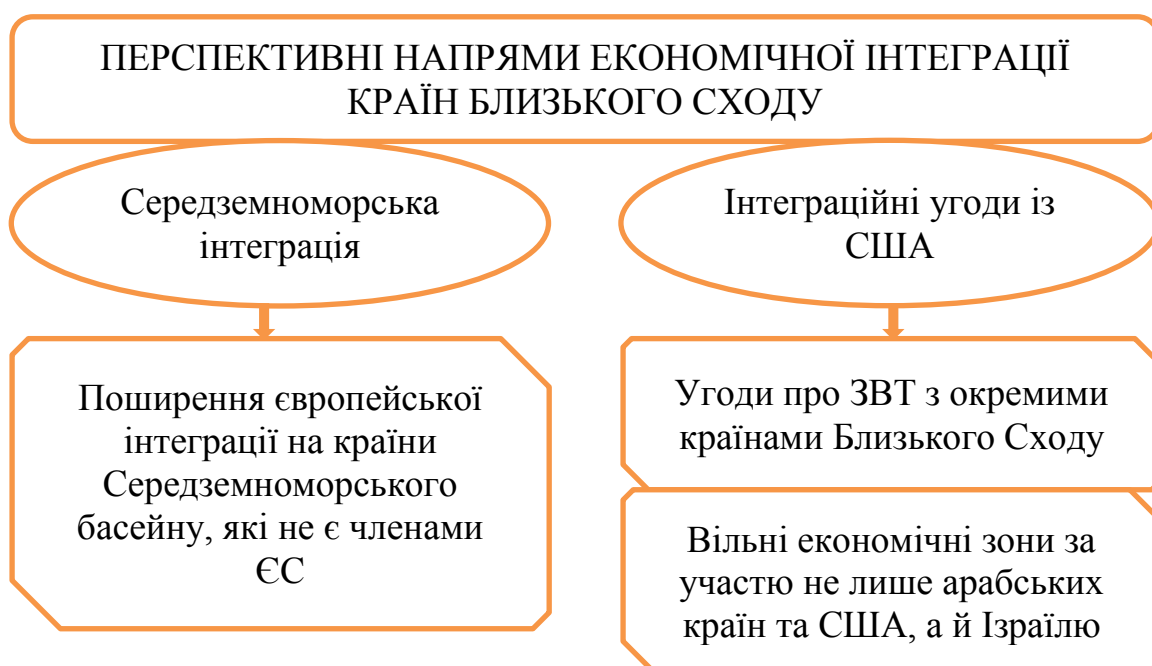

Рис. 3.2. Форми міжрегіональної інтеграції країн Близького Сходу
(розробка автора)

2. Інтеграційні угоди із США. Підтримуючи ідею створення арабського спільного ринку, США укладають угоди про ЗВТ з окремими країнами цього регіону. Ці зони, за задумом США, мають сприяти економічному розвитку держав близькосхідного регіону та підштовхувати їх до реальної інтеграції на рівні міжарабського загального ринку. Ще одним інструментом заохочення інтеграційних зв'язків стали ініційовані США вільні економічні зони за участю не лише арабських країн та США, а й Ізраїлю.

На Близькому Сході є чимало місць, які підходять для створення вільних економічних зон – це, наприклад, район Ель-Аріш, Рафах на Синайському півострові, північне узбережжя Акабської затоки в районі Ейлата та Акаби, Південний Ліван, сектор Газа. Проєкт будівництва порту у Газі передбачає заснування вільної економічної зони з повним звільненням підприємців від податків та валютного контролю.

Таким чином, регіональна інтеграційна модель відрізняється наступними характеристиками [42-45]:

– повільністю та непослідовністю у проходженні стадій інтеграції. Низький рівень готовності країн регіону до лібералізації зовнішньоекономічних відносин із сусідами пояснюється:

- 1) однотипністю господарських структур;
- 2) невисоким рівнем економічного розвитку;
- 3) сильною політичною та господарською диференціацією арабських країн;
- 4) збереженням зовнішньополітичних протиріч.

– збереженням нетарифних бар'єрів у зовнішній торгівлі, лібералізація якої обмежена торговим обміном промисловою продукцією. За винятком РСАДПЗ, у процес інтеграції не включено переміщення капіталу та робочої сили;

– тим, що інтеграція в арабському світі йде насамперед на субрегіональному рівні та у галузі двосторонніх відносин. Останній напрямок включає головним чином виробниче кооперування у формі

створення спільного виробництва в обробній промисловості, сільському господарстві, зведення об'єктів інфраструктури;

– інерцією багаторічної орієнтації на економічні зв'язки із Західною Європою та США;

– неготовністю арабського світу до лібералізації своєї торгівлі з двома сильними у господарському відношенні регіональними державами – Іраном та Ізраїлем.

Перспективи та можливості розвитку регіональної економічної інтеграції країн Близького Сходу значною мірою залежатимуть від реалізації їх ринкових реформ та диверсифікації економіки, оскільки для посилення взаємозв'язків між ними необхідним є певний рівень їх економічного розвитку та взаємодоповнюваність національних господарств.

Економічні перешкоди на шляху арабської інтеграції усуватимуться в міру структурної перебудови національних економік, розвитку двосторонніх зв'язків у цьому регіоні, сприяння європейського та північноамериканського центрів економічної сили в формуванні міжрегіональних інтеграційних угруповань. Експортна диверсифікація на основі виробництва продукції з високою доданою вартістю підведе базу під наявні інтеграційні угоди та дозволить перейти від зон вільної торгівлі до вищих форм об'єднання.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

1. Враховуючи провідну роль нафти у структурі світового енергетичного ринку, виділено такі тенденції розвитку світового ринку нафти до 2030р.: домінування нафти як джерела енергії; утворення сприятливої кон'юнктури для виробників та експортерів нафти; становлення як основних експортерів нафти країн Південно-Східної Азії, Центральної та Східної Європи; освоєння важкодоступних покладів, альтернативних нафті ОПЕК; трансформація нафтового ринку з переважно фізичного у фінансовий; збільшення волатильності нафтових цін; посилення ролі держави у регулюванні діяльності світової нафтової галузі. При цьому очікується прискорення зростання попиту на нафту в країнах, що розвиваються, і уповільнення попиту в розвинених країнах.

За цих умов нафтові компанії, зіткнувшись із рядом проблем (складний та дорогий доступ до фінансування; тиск на рентабельність; більш активне залучення уряду до регулювання бізнесу та ін.), переорієнтуються на регіони з порівняно низькими витратами на видобуток та порівняно великим попитом, до яких відноситься, зокрема, Близький Схід.

2. Запропоновано комплекс дій нафтової галузі щодо запобігання кризових проявів та подолання наслідків кризових ситуацій з метою створення бізнес-систем, які мають достатню гнучкість і пристосованість до зміни ділового середовища.

3. Доведено, що перспективи та можливості розвитку регіональної економічної інтеграції країн Близького Сходу значною мірою залежатимуть від диверсифікації економік країн та взаємодоповнюваності національних господарств, а економічні перешкоди на шляху інтеграції в регіоні будуть усуватися в міру структурної перебудови національних економік, розвитку двосторонніх зв'язків між країнами, сприяння з боку європейського та північноамериканського центрів економічної сили у формуванні міжрегіональних інтеграційних угруповань.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі розв'язане завдання щодо розвитку теоретико-методологічних засад регіональної економічної інтеграції і на цій основі – розробки концептуально-практичного інструментарію визначення перспективних напрямів розвитку регіональної економічної інтеграції країн Близького Сходу. Основні висновки теоретичного і прикладного характеру, одержані в ході дослідження, полягають у такому:

1. В результаті розгляду глобалізації світової економіки як процесу збільшення взаємозалежності економік різних країн обґрунтовано, що характерною рисою глобалізації стає співвідношення процесів автономізації та інтеграції, що призводить до певного парадоксу: чим вище ступінь економічної та соціальної консолідації в країні, тим більш успішним є використання переваг інтеграційних зв'язків за умов глобального ринку.

2. Доведено, що міжнародна регіональна інтеграція як єдність економічних та політико-правових елементів виступає одночасно як процес та як певна форма розвитку національних продуктивних сил у взаємозв'язку з розвитком світової економіки. Розроблено концептуальну схему регіонального інтеграційного розвитку країн.

3. Встановлено, що незважаючи на прагнення країн Близького Сходу використовувати можливості інтеграційного механізму для прискорення економічного зростання, у регіоні поки що не створено ефективно діючого інтеграційного об'єднання, внаслідок чого відбулося зміщення інтеграційного вектора на субрегіональний рівень.

4. Враховуючи, що енергетика виступає найбільшою галуззю світового господарства, яке характеризується нерівномірним розподілом джерел енергії та центрів її споживання у світі, зроблено висновок про необхідність формування нової парадигми регіонального інтеграційного розвитку країн Близького Сходу, з метою створення та підтримки оптимальних умов виробництва та реалізації енергоносіїв.

5. Доведено, що сучасний енергетичний ринок жорстко регулюється країнами-експортерами енергоресурсів, а не ринковими механізмами. При цьому спостерігається зміна локальних конфігурацій виробництва та розподіл енергоресурсів, а також посилення ролі найбільших нафтогазових компаній світу.

6. Обґрунтовано, що специфіка енергетичного ринку, а також сучасні процеси у світовій економіці посилили взаємозалежність учасників енергетичного ринку та вивели проблему енергобезпеки з національного на глобальний рівень. Зроблено висновок щодо доцільності підтримки країнами активної діяльності нафтових ТНК.

7. Враховуючи провідну роль нафти у структурі світового енергетичного ринку (за наявними прогнозами, до 2040р. споживання первинної енергії в світі виросте на 40%), визначено перспективні тенденції розвитку світового ринку нафти (трансформація характеру нафтового ринку з переважно фізичного у фінансовий; збільшення волатильності нафтових цін; посилення ролі держави у регулюванні діяльності світової нафтової галузі та ін.).

8. Встановлено, що нафтові компанії переорієнтуються на регіони з порівняно низькими витратами на видобуток та порівняно великим попитом (до яких належить, зокрема, регіон Близького Сходу), з урахуванням чого ідентифіковано напрями трансформації нафтового сектора у контексті визначення регіональних інтеграційних пріоритетів.

9. Зроблено висновок, що перспективи та можливості розвитку регіональної економічної інтеграції країн Близького Сходу значною мірою визначатимуться диверсифікацією економік країн та взаємодоповнюваністю національних господарств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Theodore Levitt The Globalization of Markets. Harward Business Review. May 01.1983.
2. Молочко І.М. Теоретико-методологічні аспекти розвитку фінансової глобалізації. *Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: Сборник научных трудов.* Донецк: ДонНУ. 2008. С. 1242-1246.
3. Медведкина Е.А. Эволюционные процессы в экономиках стран Европы в условиях глобализации. *Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ: Сборник научных трудов.* Донецк: ДонНУ. 2009. С. 409-414.
4. Макогон Ю.В. Економічна криза в Україні: стан й очікування. *Міжнародний науково-економічний журнал «Зовнішня торгівля».* 1-2. 2009. С. 9-18.
5. Финансовая архитектура посткризисного мира: эффективность и/или справедливость. URL: www.postcrisisworld.org/files/book_small_all.pdf.
6. Гитман Л.Дж., Джонк М.Д. Основы инвестирования. Пер. с англ. Дело. 1999. 210 с.
7. Кравчук П.Я. Сутність та наслідки глобалізації світової економіки. URL: www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvynu/ekonomika/2008_7/6/Kravchuk.pdf.
8. Глобализация и экономическое развитие: национальный аспект: монография. Донецк: ДонНУ. 2006. 200 с.
9. Адамов Б.І. Особливості розвитку СЕЗ і ТПР в умовах активізації інтеграційних процесів. *Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: Сборник научных трудов.* Донецк: ДонНУ. 2008. С. 897-905.
10. Махарік Аммар. Розвиток регіональної економічної інтеграції країн Близького сходу: автореферат на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук. URL: <https://abstracts.donnu.edu.ua/article/view/366/439>.

11. Андрианов В. Кому при кризисе жить хорошо? *Нефть России*. 2008. №11. С. 34-35.
12. ТНК на світовому енергоринку. URL: <http://www.platts.com/NewsandAnalysisHome>.
13. Аванесова І.Б. Інвестиційні стратегії ТНК в умовах невизначеності глобального економічного середовища. *Проблемы и перспективы сотрудничества со странами Юго-Восточной Европы в рамках ЧЭС и ГУАМ*. Донецк: Ливадия. 2009. Часть 1. С.181-184.
14. Adlung, Rudolf; Mamdouh, Hamid (2013): How to design trade agreements in services: Top down or bottom up? WTO Staff Working Paper, No. ERSD-2013-08. P. 5.
15. Світова організація торгівлі. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B3%D1%96%D0%B2%D0%BB%D1%96.
16. Емад Баллак. Економічна інтеграція країн-членів Ліги арабських держав в умовах трансформації регіонального простору: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 292 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Ballak_Emad/Ekonomichna_intehratsiia_krain-chleniv_Lihy_arabskykh_derzhav_v_umovakh_transformatsii_rehionalnoho/.
17. Deeper Integration of Goods, Services, Capital and Labor Markets: A Policy Research Agenda for the MENA Region. Cairo. 2009. С. 11.
18. Міжнародне енергетичне агентство – офіційний сайт. URL: <http://www.iea.org/stats/index.asp>.
19. Організація країн – експортерів нафти – офіційний сайт. URL: www.opec.org.
20. World Oil Review. URL: <https://www.eni.com/en-IT/globalenergy-scenarios/world-oil-reviewfirst-volume.html>.

21. Як війна Росії впливає на екологію, енергетику та продовольство в Україні та Європі. URL: <https://zaborona.com/interactive/russian-war-inpacts/#rec461874151>.

22. Макогон Ю.В. Основные тенденции развития мировой энергетики. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: Збірник наукових праць*. Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ». 2011. Вип. 2. С. 7-13.

23. Arrighi G., Silver B., Brewer B. Industrial convergence, globalization, and the persistence of the north–south divide. URL: <http://www.oppapers.com>.

24. Warleigh A. Comparative Regional Integration: Towards a Research Agenda. URL: <http://www.ecpr.eu/Events/PanelDetails.aspx?PanelID=2081&EventID=51>.

25. Eichengreen B. International Policy Coordination: The Long View The National Bureau of Economic Research. URL: <http://www.nber.org/chapters/c12578.pdf>.

26. Світовий ринок нафти. URL: <http://cs6302.userapi.com/u48895306/docs/a9ea6c6f8649/SUPER.pdf>.

27. Maghreb Bank for Investment and Foreign Trade to be Created. URL: <http://www.maghre-barabe.org/en/news.cfm?type=2&id=224>.

28. Орехова Т.В. Трансформація процесу транснаціоналізації в умовах зростання невизначеності глобального економічного середовища: монографія. Д.: Норд Прес. 2011. 652 с.

29. Транснаціональні корпорації у глобальній економіці: тенденції розвитку. URL: <http://www.kisi.kz/img/docs/1289.pdf>.

30. United Nations Commodity Trade Statistics Database. URL: <http://comtrade.un.org/db/dqQuickQuery.aspx>.

31. WTO International Trade Statistics. URL: http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its_e.htm.

32. Abu Dhabi Economic Vision 2030. The Government of Abu Dhabi. November. URL: <https://www.ecouncil.ae/PublicationsEn/economic-vision-2030-full-versionEn.pdf>.

33. Salary Ranges in the UAE. Ehov: Discover the Expert in You. URL: https://www.ehow.com/about_5202717_salary-ranges-uae.html.
34. Ballack E. Institutional factors of integration interaction between memberstates of integration groups of the Arab region. *The Modern Trends in the Development of Business Social Responsibility: International Scientific Conference* (Lisbon, Portugal, June 29th2018). 2018. Part I. P. 16-19.
35. EU and Arabic Countries Take Step Towards Free Trade. Confederation of Danish Industry. URL: <https://di.dk/english/news/pages/eu-and-arabic-countries-takestep-towards-freetrade.aspx>.
36. Saudi Arabia Manufacturing, value added. URL: <http://www.indexmundi.com/facts/saudi-arabia/manufacturing>.
37. UAE Manufacturing, value added. URL: <http://www.indexmundi.com/facts/united-arab-emirates/manufacturing>.
38. Vision 2030 General Expectations. Today's Plan Tomorrow's Promise. *Saudi Gazette*. May 19. 2016. URL: <http://saudigazette.com.sa/saudi-arabia/saudi-vision-2030/vision-2030-general-expectations/>.
39. Cugurullo F., Ponzini D. The Transnational Smart City as Urban Ecomodernisation: the Case of Masdar City in Abu Dhabi. *Inside Smart Cities*. Routledge. 2018. P. 167-180.
40. Farag A. A. The Story of NEOM City: Opportunities and Challenges. *New Cities and Community Extensions in Egypt and the Middle East*. Springer. Cham. 2019. P. 35-49.
41. Rahmane A., Bentafat A. Reality and Prospect of Electricity Production from Renewable Energies in Arab Countries: Analytical Study (1990-2017). *International Journal of Energy Economics and Policy*. 2018. T.8. №6. P. 39-47.
42. Al-Maamary H. M. S., Kazem H. A., Chaichan M. T. Renewable Energy and GCC States Energy Challenges in the 21st Century: *International Journal of Computation and Applied Sciences IJOCAAS*. 2017. T. 2. №1. P. 11-18.
43. Mckenzie D. J. How Effective Are Active Labor Market Policies in Developing Countries? A Critical Review of Recent Evidence. *Policy Research*

Working Paper. 2017. №8011. World Bank. Washington, DC. URL:
<http://ftp.iza.org/dp10655.pdf>.

44. Gulf Labor Market Between the Challenges of Unemployment: Local and Regional Integration Opportunities. Omani Economic Association. URL:
<http://www.oea-oman.org/Belghersa.pdf>.

45. Regional Integration in the Mediterranean Moving out of the Deadlock?
URL: <http://www.notre-europe.eu/media/Etud77-MediterraneanIntegration-TBehren.pdf>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Стратегія розвитку ЛАД [16]

Припускає адекватну реакцію на п'ять наступних «викликів»:

Виклик №1 – це нормалізація концепції національної держави в національній свідомості.

Виклик №2 – це створення інституційних структур та імплементація їх до нових політичних та функціональних викликів з метою ефективного використання (розвиток функцій профілактичної дипломатії, активізація «Арабська хартія безпеки і співробітництва» 1995р., створення арабського суду ЛАД).

Виклик №3 – це забезпечення органів ЛАД арабським досвідом різних держав поза офіційною «квотою» і створення суспільної парламентської арабської асамблеї, що представляє держав-учасників шляхом прямих і вільних виборів.

Виклик №4 – це формування арабських відносин із сусідніми впливовими країнами на основі стратегічного балансу на Близькому Сході.

Виклик №5 – це переосмислення регіонального економічного співробітництва арабського регіону відповідно до міжнародних змін шляхом оцінки всіх двосторонніх відносин з новими світовими державами.

Набір характеристик інтеграційної моделі в арабському регіоні [16]

1. Повільність та непослідовність під час проходження стадій інтеграції. Низький ступінь готовності арабських країн до лібералізації зовнішньоекономічних зв'язків пояснюється недостатнім рівнем економічного розвитку, схожістю господарських структур, значною політичною диференціацією арабських країн та збереженням невирішених територіальних суперечок.

2. Збереження нетарифних обмежень у зовнішній торгівлі, послаблення яких обмежене торговим обміном промисловою продукцією. Інтеграційні об'єднання регіону до цього часу не перейшли до етапу лібералізації руху капіталу та робочої сили.

3. Інтеграція в арабському світі й надалі відбуватиметься на субрегіональному рівні, а саме на рівні двосторонніх домовленостей. Останній напрямок передбачає співпрацю через створення спільного виробництва в обробній промисловості, сільському господарстві, будівництві об'єктів інфраструктури.

4. Інерція багаторічної орієнтації на економічні зв'язки з ЄС та США.

5. Неготовність арабського світу до процесів лібералізації взаємної торгівлі з регіональними економічними лідерами – Іраном та Ізраїлем.